

EMİNE UŞAKLIĞIL
BİR ŞEHİRİ
YOK ETMEK

İSTANBUL'DA KAZANMAK
YA DA KAYBETMEK

EMİNE UŞAKLIGİL

BİR ŞEHİRİ YOK ETMEK

İstanbul'da Kazanmak
ya da Kaybetmek

© 2014, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Mart 2014, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 7000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Emre Taylan

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Tasarım (www.lom.com.tr)

Kapak görseli: © Murat Germen (Muta-Morfoz çalışmasından)

Kapak baskı: Azra Matbaası

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi D Blok 3. Kat No: 3-2

Topkapı-Zeytinburnu, İstanbul

Sertifika No: 27857

İç baskı ve cilt: Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mah. Devekaldırımı Cad. Gelincik Sokak No: 6 Kat: 3 Güven İş Merkezi,

Bağcılar, İstanbul

Sertifika No: 22749

ISBN 978-975-07-1963-9

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 10758

EMİNE UŞAKLIGİL

BİR ŞEHİRİ YOK ETMEK

İstanbul'da Kazanmak
ya da Kaybetmek

İNCELEME

EMİNE UŞAKLIGİL, Vichy (Fransa) doğumlu. Paris Institut d'Etudes Politiques mezunu. İcra ettiği meslekler muhtelifdir. Gazeteci (*Ayrıntılı Haber, Cumhuriyet, Yeni Yüzyıl*, NTVMSNBC internet sitesi), yönetici (*Cumhuriyet*, IBS danışmanlık şirketi), televizyon ve sinema prodüktörlüğü (Onat Kutlar ile İstanbul Film Ajansı, Mediamiks), internet yayıncılığı (bir dönem internet üzerinden yayınlanan *AB Mektubu*), sinema işletmeciliği (Alkazar Sineması), simültane çevirmen, çiftçi (Ege'de zeytincilik) ve 2011'de yayınlanan *Benim Cumhuriyet'im* ile yazarlık.

İstanbul'a ve şehirlerine sahip çıkanlara...

İçindekiler

Önsöz	15
VAR MI İSTANBUL’U SAHIPLENECEK KİMSE?	
Kaosa yolculuk.....	21
Güçlü iktidarın sınırsız gücü	23
Yunus Nadi’nin İstanbul derdi	27
Vatandaş mı misafir mi?.....	28
İstanbul manzaraları	32
Evvel zaman içinde mahalle diye bir yer vardı	34
Toplum inşaatı sevince.....	40
Küçük olsun benim olsun.....	44
Büyük olsun benim olsun: TOKİ.....	47
TOKİ nasıl “inşaatın efendisi” ve “şehirlerin sahibi” oldu?.....	51
TOKİ’nin siyasi sorumluluğu	57
Kırılma noktaları: Afet bahane gerisi şahane	57
Kentsel dönüşüm politikasının ardındaki politika: Rant dağıtımını merkezileştirmek	68
ADIM ADIM DÖNÜŞÜM TECRÜBELERİ	
İlk olmanın ağır faturası: Sulukule.....	79
Zorlu bir özelleştirme hikâyesi ve çıkartılacak dersler	84
Cazip bir deneme tahtası: Tarlabası.....	90
“Kulaklarım sizin anlattıklarınıza göre değil.”	97
Balat’ta beklenmedik engel	102
“Dünya mirası” bir semt: Süleymaniye	105
KİPTAŞ’ın gücü vatandaşı yendi	108
Kazanmak için her yol mübah	113

“Bu ülkede herkes iyi yaşamayı hak ediyor!” Ayazma’dan Bezirgânbahçe’ye	117
Okmeydanı: Er mi yaman, bey mi yaman?.....	125
Yasa var mı yok mu?	128
Zamana yayılacak bir çözüm arayışı: Okmeydanı.....	131
SORMA NEDEN? “ANNEM BİZİ İÇERİDE UYUTUYOR”	
Ekonominin lokomotifi hırs olunca.....	139
Beton zemin üzerinde hayat	150
HER YER RANT! HER YER İNŞAAT!	
Dönüşüm ekonomisinde kim kazanacak kim kaybedecek?	155
Sermaye biriktirmenin çılgınca yolları.....	158
Olimpiyat: Nimet mi olurdu, külfet mi?	161
Hayaller risk altında	164
İstanbul kaç para eder?	168
Madalyonun bir yüzü.....	170
Yabancı yatırımcı isteniyor da... ..	172
Madalyonun diğer yüzü	175
Yapılaşmanın ağır tehdidi.....	176
Planlama(ma) ilkesi	180
İnsan ölçüsündeki şehre karşı gökdelen ormanı.....	182
Doku mu? Yok, modernleşsin şu tozlu İstanbul	185
Plancılara karşı duacılar.....	187
İstanbul’un yeniden fethi	190
Gecekondu plancıları yendi	193
Hazine arazileri tükendi, sıra tarım alanlarında	195
Şehir ortadan nasıl kalkar	197
İşgalden plana	198
Halkla birlikte yerinde planlamaya karşı 1980 Darbesi	199
TOKİ ve KİPTAŞ: Durumdan vazife çıkarmak	201
İstanbul’u ulaştırmak	209
Akla ziyan şehircilik.....	212
İstanbul için bir manifesto	214
Yasal çerçeveye karşı yasal kalkan olunca.....	218
Çevresi olmayan ucube “şehir”	222
Park mı dediniz?	224

Siyasetin sorumluluğu: Şehircilik politikacılara bırakılmayacak kadar önemlidir	225
GELECEK VAR MI?	
Ortak bir düşünmüz olsa	231
Türkiye kime kalacak?	232
Özerklik Şartı olsa ne olur, olmasa ne olur..	236
Bir ümitti Avrupa Birliđi süreci	237
Yerelin adı yoksa yaşam hakkı var mı?	240
Söylem bir yana büyüklük kimden yana	243
İstanbul'u sahiplenmek çevreden geçer	246
Çevreci alternatifler ve ekopolis.....	251
Bitirirken.....	257
Kaynakça.....	261

ÖNSÖZ

Yaklaşık bir yıl önce İstanbul'un özgün dokusunu, tamamen kaybetme sürecine hızla sürüklendiğini anladım. Bir İstanbullu olarak bu noktaya nasıl ve neden geldiğini anlamak, anladıklarımı da paylaşmak bana zorunlu göründü. Bu kitaba ilk adım öylece atıldı.

Kuşkusuz şehirlerin değişmesi ve evrilmesi kaçınılmazdır. Fakat bu zorunluluk, şehrin yöneticileri ve sakinleri için, pazarlanan bir metadan öte anlam taşımayan şehrin ruhunu da tehlikeye atmış olur. İstanbul'un başına da bu geldi. Kuşaklar boyunca yağmalanan İstanbul'da yap-satçılıktan başka bir model hayal edilemedi. Bugünse yap-satçılık modeli devlet eliyle bambaşka boyutlar kazandı, küresel pazarda hoyratça pazarlanan İstanbul artık şehir olmaktan çıkmak üzere.

"Kentsel dönüşüm" namı altında İstanbul'un altını üstüne getiren faaliyet, şehri bir şantiyeye dönüştürdü. Bu süreç engel tanımıyor: Yeşil alanlar, ormanlar, tarihi miras, şehrin belleği ve hatta geleceği durmaksızın yağmalanıyor. İstanbul yıkıcı bir depremi bekleyedursun, geçirmekte olduğu dönüşümün etkisi tahrip edici bir depremi aratmayacak nitelikte. Ne var ki zecri tedbirlerin önünü açan Afet Yasası olarak bilinen kanunun asıl amacı inşaata dayalı ekonomik büyüme modelinin önünü açmaktan ibaret. Böyle olunca, ciddi deprem riski altındaki bölgelere pek uğramayan "dönüşüm"ün gerçek deprem tehdidini bertaraf edebilmesi de mümkün değil.

Ortaya çıkan tablo açık: "Kentsel dönüşüm" çerçevesinde hayata geçirilen faaliyetler engel tanımıyor. Zira her adımda engelleri bertaraf eden yasal kalkanlar oluşturuluyor. İstanbullular ise kendilerini savunabilecekleri ve seslerini duyurabilecekleri araçlardan yoksun. İstanbul yasalarla şekillendirilmiş bir depremle yıkılırken İstanbul'u İstanbul yapan insanlar İstanbul'un ve bütün şehirlerin mutlak hâkimi TOKİ ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ikilisi karşısında şimdilik çaresiz.

"Nasıl bir şehir, nasıl bir Türkiye?" sorusuna sadece onlar karar veriyor.

Mahallelerini kaybeden bir şehir zamanla kaybolur gider. Çünkü bir mahalle ölürken şehir ona içeriğini veren özgün bir parçasını kaybetmiş

olur. 2002'den bu yana İstanbul'da giderek hızlanan yağmalama sürecini anlayabilmek için, yok olma sürecine girmiş olan mahalleleri incelemek gerekiyordu. İstanbul'da olup bitenlerin tamamını kapsayacak bir çalışma olanaksız olduğuna göre, deneme tahtası hüviyetini kazanmış mahalleleri saptamak, mahallelilerle, muhtarlarla sohbet etmek iyi bir başlangıç olabilirdi.

Kentsel dönüşüm mağduru olsun, plancı ya da belediye başkanlığı üstlenmiş kişiler olsun, yaptığım her görüşme durumun ciddiyetini daha iyi anlamama vesile oldu.

İstanbul'un tarihinde yaşadığı bu en hızlı "kentsel dönüşüm"ün dinamiklerini anlaşılır kılmak için, yükselen ve düşen değerlerin temsilcileriyle yaptığım görüşmeler aydınlatıcıydı. İstanbul'da insanlar ve mekânlar ya kazanıyordu ya da kaybediyordu. Çeşitli semt ve mahallelerin yükseliş ve çöküşleri, kazanım ve kayıpları buralarda yaşayanlar ve çalışanların da kazanmaları ya da kaybetmelerine yol açıyordu. Söyleşi yapılanların öznel tarihleriyle İstanbul'un uzmanlar, tarihçiler veya siyasetçiler tarafından anlatılan tarihi arasındaki benzerlikler ile farklar ve tabii bu farkların ne anlama geldiği önemliydi. Bu kitap İstanbul'da kazanmak ama kaybetmemek için verilen mücadeleleri, tutunma çabalarını anlatırken şehri, mekânsal ve toplumsal ilişkileri ve kaynakları tüketme yarışının alanı olarak da tarif ediyor bir bakıma.

Meselenin temelinde ekonomi yatıyor elbette. Başka neredeyse hiçbir şey üretmeyen bir ekonomik model, şehirleri yıkıp hızla yeniden inşaat etme hamlesi üzerinde kuruldu. Afet ve imar mevzuatını hazırlayan karar vericiler çevre, estetik, tarihi doku gibi kaygılar taşıyor. Yıkıcı şehir politikalarının merkezindeki bu yaklaşım, hukuku ve adaleti göz ardı ediyor. Kentsel dönüşüm, bir gayrimenkul geliştirme gayretiyle sınırlı kalıyor. İstanbul'a emlakçı hırsıyla bakılıyor. Piyasa güçleri adeta kamu kararlarına ortak oluyor. Kamunun şirketleştiği, şirketlerin kamulaştığı tuhaf bir durum yaşanıyor.

Türkiye'de yıllardır kabul görmüş bir durum söz konusu: En kestirme zenginleşme aracı toprak ya da gayrimenkul olarak görülüyor. Emek sarf etmeden, yorulmadan, çabucak... Kamu görevi üstlenenlerin çoğunun, şu ya da bu şekilde kendi çıkarlarını gözetebilmesi de işin tabiatına uygun görüldü, görülüyor. Yolsuzluk devletle vatandaş arasında bir ilişki türü olarak her dönemde olduğu gibi bugün de varlığını yoğunlaştırarak sürdürüyor. Meselenin özünde kamusal yetkilerin kolektif çıkar yerine kişisel çıkar için kullanılması yatıyor. Ama bu da neredeyse doğal karşılanıyor. Kolektif çıkar göz ardı edildikçe, kaynakların dağılımı etkileniyor. Şu basit kural hep göz ardı ediliyor: Yapılan her yolsuzluk daha fazla yolsuzluk oluşmasına zemin hazırlar.

İnşaat faaliyeti ekonominin neredeyse yarısı kadar bir büyüklüğe ulaşınca taşı, toprağı, geçmişi ve geleceğiyle asıl pazarlanan İstanbul'un ken-

disi oldu ve işin boyutu hazin bir ciddiyet kazandı. Hızla elden çıkartılan şehir mülkü aslında hepimize ait. Oysa istedikleri yere, arzu ettikleri kadar imar hakkı vermeye muktedir kılınan TOKİ-Çevre ve Şehircilik Bakanlığı-Özelleştirme İdaresi sınırsız rantın dağıtıcıları konumunda. Dönüşümün geliri ise bütçe dışı ve denetimden muaf fonlar aracılığıyla harcanıyor. Üstelik genel bir imar planı olmaksızın işlerin hızla yapılması hedefleniyor ve kuralsızlık kanunsuzluğa dönüşüyor.

Bütün bu işlemlerle, yaklaşık olarak Türkiye'nin mevcut bütçesi kadar büyük bir meblağın her türlü idari ve yargısal denetimin dışına çıkarılmış olması da cabası. 17 Aralık 2013 tarihinde patlayan yolsuzluk skandalı bu gerçeğe yüzleşince daha da anlaşılır bir hal alıyor. Zira kamunun rant oluşturma kapasitesi neredeyse sınırsız. İstanbul söz konusu olduğunda ortaya çıkan meblağlar ise her türlü tahayyülün ötesine geçiyor. Devlet-siyaset eksenli kazanç elde etme çabaları bu temeller üzerinde gelişiyor.

Devlet hazinesi ya da belediye bütçelerine girecek fonların akıbeti meçhul kaldıkça bu sorun çözüme kavuşmaz.

Baştan itibaren bu İstanbul keşfine eşlik eden Ayşe Çavdar, bu kitaba zaman ayırdı, bilgi paylaştı, görüşmelerde eşlik etti, katkıda bulundu. Başta kendisine, çizgileri ile bu kitaba başka bir boyut kazandıran Behiç Ak ve Tan Oral'a, bana zaman ayırıp İstanbul tecrübelerini, acılarını, bilgilerini aktaran herkese teşekkür ederim.

Var mı İstanbul'u sahiplenecek kimse?

“Çürümüş bir şey var Danimarka Krallığı'nda.”

Shakespeare, *Hamlet*

Kaosa yolculuk

Benim için her şey Park Otel'den Boğaz'a bakarken başladı. Park Otel henüz rant kurbanı olmamıştı. Adnan Menderes idam edilmemişti. Seyyar satıcıların "domates, patlıcan" diye haykıran gür sesleri sokaktan eksilmemişti. Boğaz'da süzülen gemiler sisin ardında güçlkle ancak seziliyordu. Bu ânın fotoğrafını çektim. Bu güzellik hafızamdan silinmedi. Hem aklım hem yüreğim İstanbul'un yaşayacağım şehir olacağını söylüyordu.

Az badire atlatmadı İstanbul asırlar boyunca.

1204'de Dördüncü Haçlı Seferi Konstantinopolis'e saldırdı. Şehir, üç gün boyunca benzeri görülmemiş bir barbarlıkla yağmlandı, insanlar katledildi. Ayasofya da dahil olmak üzere bütün anıtsal yapılar tahrip edildi, yüzlerce yıllık yazma kitaplar yakıldı. Yine Ayasofya başta olmak üzere kiliselerdeki tüm hazinelere el kondu, saraylara ve evlere girildi, her türlü eşya çalındı ya da tahrip edildi. Bu öyle bir yağmaydı ki, üstünden bir buçuk asır geçmesine rağmen şehir bir türlü toparlanamadı, sürekli küçüldü ve fakirleşti. Bizans, Sırp'ların ve Osmanlıların arasında sıkışıp kaldı. Taht kavgaları da devleti zayıf düşürdü. Artık Bizanslılar için çöküş, Osmanlılar için yükselme süreci başlamıştı.

Osmanlılar, Boğazlara hâkim olmak ve Avrupa ve Asya'daki topraklarını bağlamak için mutlaka Konstantinopolis'i fethetmeliydi. Uzun bir hazırlık döneminden sonra 6 Nisan 1453'te Osmanlı ordusu Bizans'ı kuşattı. 25 Mayıs'ta Bizans'a son kez, teslim ol, çağrısı yapıldıktan sonra saldırıya geçilmesi için karar alındı. Askere, şehir alındığında üç gün yağma izni verildiği duyurusu yapıldı. 29 Mayıs 1453'te, şimdi İstanbul olarak bilinen, o zamanki adıyla Konstantinopolis şehri Sultan II. Mehmed Han'ın komutanlığında fethedildi. Doğu Roma İmparatorluğu böylelikle

sona erdi, henüz yirmi bir yaşındaki II. Mehmed de Fatih olarak tarihe geçti. Şehri alır almaz Fatih, ilk iş olarak Bizans'ın çöküşüyle gittikçe azalmış olan nüfus sorununa el attı. O zaman nüfusun otuz-kırk bin civarında olduğu tahmin ediliyor. Osmanlı topraklarından muhtelif sanat erbabı nakledildi. Artık Fatih Sultan Mehmed'in virane bir halde ele geçen Konstantiniyye'ye damgasını vurmasına sıra gelmişti.

XIX. yüzyıl bankerlerin zenginleştiği fakat Osmanlı İmparatorluğu başkenti İstanbul'un fakirleştiği bir dönemdi. Osmanlı İmparatorluğu için bu yüzyıl en çetin en sarsıntılı ve en yıkıcı yüzyıl oldu. İstanbul dahil Osmanlı toprakları olumsuz iktisadi koşullar altında eziliyordu. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren iki büyük göç dalgası Osmanlı Devleti'ni derinden etkiledi. Balkanlar'dan ve doğuda Rusya'nın eline geçen topraklardan kaçan Müslümanların Osmanlı topraklarına sığınması, savaş koşullarında bir milyon kadar insanı barındırmak ve ikinci aşamada yerleşmelerini sağlamak imparatorluğun sınırlı imkânlarını her açıdan zorladı.

Çilesi dolmamıştı şehrin: Uzun yıllar Osmanlı hükümdarlarına ev sahipliği yapan bu görkemli şehir, 1918'den itibaren dört yıl boyunca yabancı orduların işgali altında kalacaktı. İşgal kuvvetleri, İstanbul'daki büyük binalara el koydu. Galatasaray Lisesi Müdürü Salih Arif Bey, İngilizlerin okula el koyacağı haberini alır almaz Fransızlarla anlaşarak okulun Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildiğini duyurdu. Böylece Galatasaray, İngiliz işgalinden kurtulmuş oldu.

Kişisel tarihimden bir not: İşgalcileri birbirine karşı kullanmak, sıkça başvurulan bir yöntem olmalı ki, "her derdin bir çaresi mutlaka vardır" inancından asla vazgeçmeyen Bihin halam da evinin İngilizler tarafından işgal edileceğini anlayınca hemen Fransızlara başvurmuş. İngilizlerin evine el koyması halinde çoluk çocuk sokakta kalacaklarını mükemmel Fransızcasıyla anlatıp koruma talebinde bulunmuş. İngilizlerle çekişme halinde olan Fransızlar da İtalyanlardan destek alma şartıyla, bu manevrayı kabul etmişler. Neticede halamın konağına hem Fransız hem İtalyan bayrakları çekilmiş, İngilizler püskürtülmüş. Genç bir İtalyan subayı ile teyzesi de konağın müstemilatına yerleşmiş. İtalyan subayı halama hem hayran hem âşık olmuş. Halam ise dostluk kurduğu İtalyan teyze sayesinde nefis İtalyan yemekleri yapmayı öğrenmiş ve işgal boyunca rahatsız edilmekten kurtulmuş.

Türkiye’de, ekonomik gelişme ve büyümeyi sağlamak için en büyük koz olarak inşaat sektörü görüldü. Ancak bu sektörün sağlıklı ve kalıcı bir ekonomik büyüme yaratamadığına dair pek çok araştırma ve inceleme daima görmezden gelindi. Şehirler inşaat projelerinin “arazisi” haline getirildi.

Emine Uşaklıgil bu durumu İstanbul üzerinden gösteriyor. İnsanlar, mahalleler, sokaklar, çarşılar, pazarlar, kentin tarihî tanığı binalar, dereler, ormanlar, anılar ve hikâyelerden oluşan şehir, özellikle İstanbul, bir rant kaynağı ve merkezi oldu. Bu rant hırsı, İstanbul’un kadim mahallelerine; Sulu-kule’ye, Balat’a, Tarlabası’na, Okmeydanı’na yöneldiği gibi “yeni” İstanbul yaratmak için ormanlara, su havzalarına ve barajlara da “arazi” mantığıyla bakmaya başladı.

Bunu engellemek mümkün mü? “Ecdat yadigârı” İstanbul’dan geriye ne kalacak?

Göreceğiz!

Tarihî silueti bile giderek ve hızla bozulan İstanbul’a hâlâ sahip çıkanlara...

“Kent hakkı”nı savunan kentlilere, yurttaşlara...

Yaşam alanlarımızı, evlerimizi, sokaklarımızı, mahallelerimizi, şehirlerimizi savunmak, karamsarlığa kapılıp teslim olmaktan çok daha zor. Ama emin olun hepimiz teslim olmanın insanı yiyip bitiren öfkeye bulanmış hüznü yerine, mücadele halinin neşesini hak ediyoruz.

Kapak görseli: Murat Germen

canyayinlari.com twitter.com/canyayinlari facebook.com/canyayinevi

ISBN: 978-975-07-1963-9

9 789750 719639